

Dr hab. Mirosława Siuciak, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Humanistyczny
Instytut Językoznawstwa

Recenzja

**dorobku naukowego, organizacyjnego i dydaktycznego dr Barbary Mitrengi
w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego
nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo
wszczętym na Wydziale Filologicznym
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach**

Ogólna charakterystyka sylwetki naukowej Habilitantki

Dr Barbara Mitrenga całą swoją drogę naukową związała z Instytutem Języka Polskiego im. Ireny Bajerowej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego¹, gdzie w r. 2006 ukończyła studia polonistyczne i obroniła pracę magisterską pt. *Przestrzeń leksykalno-semantyczna pojęcia KŁOPOT w historii języka polskiego*. Już w czasie studiów doktoranckich była zatrudniona w wymiarze ½ etatu na stanowisku asystenta w Zakładzie Leksykologii i Semantyki IJP. W r. 2010 uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Zmysł smaku w polskiej leksyce i frazeologii*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny Kleszczowej. Od roku 2011 była zatrudniona na stanowisku adiunkta w wymienionym zakładzie, a obecnie pracuje w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego. Przez kilka lat (2009-2011) współpracowała również z Akademią Techniczno-Humanistyczną w Bielsku-Białej oraz z Wyższą Szkołą Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach.

Aktywność naukowa

¹ Od 1 października 2019 r. na skutek restrukturyzacji Uniwersytetu Śląskiego Instytut Języka Polskiego im. Ireny Bajerowej stał się częścią Instytutu Językoznawstwa na Wydziale Humanistycznym.

Na dorobek naukowy dr Barbary Mitrengi składa się jedna monografia autorska, jedna współautorska oraz 27 artykułów naukowych opublikowanych w czasopismach lub jako rozdziały w monografiach wieloautorskich, a także osiem książek przez nią zredagowanych oraz ponad dwadzieścia haseł naukowych w *Słowniku zapomnianych wyrażeń funkcyjnych*. Jest to dorobek znaczący, świadczący o rozległości zainteresowań badawczych Habilitantki oraz umiejętności łączenia różnych form działalności naukowej, zarówno indywidualnej, jak również pracy w grupie projektowej, co potwierdza jej udział w kilku przedsięwzięciach grantowych. W ciągu 14 lat pracy badawczej wystąpiła na 23 konferencjach naukowych, na których prezentowała rezultaty swoich analiz.

Ocena cyklu publikacji wskazanego jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu ustawy

Jako osiągnięcie naukowe dr Barbara Mitrenga wskazała cykl publikacji nt. „Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym”, na który składa się część dwuautorskiej monografii *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym* (Katowice 2015), 7 artykułów dotyczących opisu wykładników wyrażania intensywności w historii polszczyzny oraz 22 hasła w *Słowniku zapomnianych wyrażeń funkcyjnych*, wydany pod reakcją Radosława Pawelca (Warszawa 2015). Wszystkie wymienione prace powstały w ciągu kilku lat i związane były z uczestnictwem Habilitantki w dużym projekcie badawczym „Polskie wyrażenia funkcyjne w ujęciu diachronicznym”, finansowanym przez Narodowe Centrum Nauki. Najistotniejszą publikacją tego cyklu wydaje się autorska, druga część wspomnianej monografii, stanowiąca odrębną jednostkę kompozycyjną zatytuowaną *Wokół historii polskich intensyfikatorów* (s. 83-177). Zauważyć należy, że nie jest to opracowanie spełniające warunki w pełni autonomicznego dzieła, a raczej kontynuacja części pierwszej autorstwa Dagmary Bałabaniak. Kompozycja całości dwuczęściowej monografii jest dość osobliwa i nie do końca spójna, tzn. widać, że każda część powstawała osobno i współautorki nie stawiały sobie za cel ujednolicenia opisu, chociaż pozory ciągłości wywodu zostały zachowane. Wszelkie założenia metodologiczne, jak również sposób rozumienia intensyfikatorów jako wyrażeń funkcyjnych zostały omówione przez D. Bałabaniak w części pierwszej pt. *Charakterystyka wyrażeń intensyfikujących* (s. 13-79). Oprócz niezwykle ważnego dla całości monografii rozdziału teoretycznego znalazły się jeszcze w tej części dwa rozdziały analityczne, w których omówione zostały

wybrane wyrażenia intensyfikujące zarówno w oglądzie współczesnym, jak i historycznym. Część druga autorstwa Habilitantki zaczyna się od rozdziału czwartego mającego charakter analityczny, co jednoznacznie wskazuje, że mamy do czynienia z kontynuacją, jednak sposób opisu i wykorzystania materiału jest tutaj inny, a opiera się na pogłębionej analizie historycznojęzykowej. Taka konstrukcja całości monografii nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu Barbara Mitrenga miała udział w sformułowaniu koncepcji metodologicznej rozprawy, a na dodatek sugeruje, że przyjęła jedynie ustalenia D. Bałabaniak i rozwinęła je zgodnie ze swoimi, odmiennymi nieco od współautorki zainteresowaniami badawczymi. Taki być może krzywdzący dla Habilitantki wniosek nasuwa się po lekturze monografii arbitralnie podzielonej na dwie autorskie części. Chociaż tytuł całości ma wydźwięk diachroniczny, to trudno nie odnieść wrażenia, że część napisana przez B. Mitrengę dobitniej i w pełniejszym zakresie uwzględnia taką właśnie perspektywę. Każdy z pięciu niepowiązanych kompozycyjnie rozdziałów tej części stanowi w zasadzie osobne studium analityczne, spełniające konstrukcyjnie wymogi samodzielnej publikacji. Rozdziały te nie różnią się zresztą znacząco od pozostałych tekstów, zaliczonych przez Habilitantkę do cyklu będącego osiągnięciem naukowym. Nasuwa się zatem spostrzeżenie, że na cykl stanowiący podstawę habilitacji składa się 12 opracowań opisujących wybrane intensyfikatory w ujęciu diachronicznym.

W każdym z tekstów Habilitantka omawia konkretne jednostki leksykalne pełniące semantyczną funkcję intensyfikującą według przyjętego schematu, tzn. opisuje całość dziejów analizowanych jednostek w polszczyźnie, od momentu ich pojawienia się i użycia we wskazanej funkcji aż do ich zaniku bądź – w wypadku licznej grupy wyrazów – do stanu obecnego. Ta właśnie współczesna perspektywa jest dla Autorki bardzo ważna i nadaje jej analizom wymiar aktualności, jak również wpisuje je w szeroki kontekst rozwojowy polszczyzny. Pozwala także dostrzec, jak na przestrzeni wieków zmieniały się leksykalne wykładniki intensywności, które z nich funkcjonują przez stulecia, które zanikły, a które zleksykalizowały się w tej funkcji stosunkowo niedawno. Rozpiętość czasowa prowadzonych analiz jest zatem znaczna – szczególnie w odniesieniu do leksemów występujących już w okresie staropolskim, które B. Mitrenga wywodzi od stanu prasłowiańskiego, konfrontując czasami z innymi językami słowiańskimi. Analizy są bogato udokumentowane materiałowo, większość przykładów została wyekscerpowana ze słowników historycznych oraz z dostępnych korpusów językowych (zarówno współczesnych, jak i historycznych). Autorka stawia sobie za cel całościowy opis

wybranych jednostek, na który składają się takie elementy jak: ich pochodzenie, ustabilizowanie się w funkcji intensyfikującej, częstotliwość występowania w tekstach, właściwości stylistyczne oraz zakres łączliwości składniowej i frazeologicznej. Ze względu na specyfikę materiału przedmiotem oglądu stały się leksemy funkcjonujące w polszczyźnie w różnych okresach, jednak we wszystkich opracowaniach widać dążność Habilitantki do uchwycenia w dziejach tych zróżnicowanych genetycznie i stylistycznie jednostek pewnych prawidłowości, mechanizmów sprawiających, że to właśnie te, a nie inne leksemy stały się wykładnikami semantycznej kategorii intensywności.

Obszarem badawczym, w którym B. Mitrenga czuje się najlepiej, są analizy leksykalne, prowadzone zazwyczaj w szerokiej perspektywie diachronicznej. Wynika to z jej drogi naukowej realizowanej w Zakładzie Leksykologii i Semantyki UŚ oraz przyjętych założeń projektu badawczego, w ramach którego powstała większość zaliczonych do cyklu prac. Habilitantka słusznie zauważa, że kategoria intensywności może być wyrażana różnymi środkami, nie tylko leksykalnymi, ale również morfologicznymi – temu zagadnieniu poświęca jednak zaledwie jeden artykuł: *Przedrostki intensyfikujące na- i prze- w ujęciu historycznojęzykowym*. Należy zatem widzieć jej wkład w poszerzanie wiedzy na temat rozwoju tej kategorii w polszczyźnie w perspektywie badań leksykalnych. Na uwagę zasługuje fakt, że poddaje analizie nie tylko takie jednostki, które służą zaznaczaniu wysokiego stopnia intensywności, ale i takie, które wyrażają niską intensywność natężenia cechy lub zjawiska. Tym samym obok licznej grupy intensyfikatorów wprowadza kategorię dezintensyfikatorów, wskazując na ich genezę, rozpowszechnienie w dawnej polszczyźnie oraz wyjaśniając rozwój jednostek obecnie archaicznych, ale funkcjonujących do dzisiaj w określonych kontekstach (tu szczególnie *lekce*, *z lekka*). Poszczególne teksty składające się na cykl są nierówne pod względem objętości, co wynika z faktu, że niektóre opisują losy pojedynczych jednostek leksykalnych, a inne dotyczą wyrażen pogrupowanych w pewne klasy o wspólnej genezie i semantyce, jak np. *Intensyfikatory bazujące na wyrażeniach parametrycznych* (*dalece*, *wysoce*, *wielce*), *Intensyfikatory związane z kategorią siły* (*silnie*, *usilnie*, *nasilnie*), *Intensyfikatory związane z nazwami złego ducha* (*diabło*, *diabelnie*, *kaducznie*, *szatańsko*, *jak diabli*). Leksemy, które wymykały się jednoznacznym podziałom, zostały omówione oddzielnie. Pasja dokumentacyjna B. Mitrengi zaznaczyła się także w przygotowanych przez nią hasłach do *Słownika zapomnianych wyrażen funkcyjnych*.

Bardzo cenne w prowadzonych przez Habilitantkę analizach jest to, że chociaż nie obejmuje ona swoim oglądem wszystkich jednostek pełniących funkcję intensyfikującą, to te, którymi się zajęła, przedstawia w sposób dogłębny i całościowy. Opis prowadzony jest zawsze w sposób uporządkowany, wyznaczony nie tylko chronologią materiału egzemplifikacyjnego, ale także przyjętymi założeniami. Dla Habilitantki ważne jest wskazanie genezy danej jednostki oraz uchwycenie momentu dziejowego, w którym zaczęła ona pełnić funkcję intensyfikującą. W tych dociekaniach bierze pod uwagę przede wszystkim konteksty użycia, (co jak wiadomo, w materiałach historycznych jest niezwykle trudne do zinterpretowania i niejednoznaczne), a także kwalifikatory i komentarze zamieszczone przez niektórych autorów słowników. Warto także docenić, że B. Mitrenga w swoich analizach nie ogranicza się do materiału pozyskanego z kilku najbardziej rozpowszechnionych i dostępnych słowników historycznych, ale korzysta z wszystkich dostępnych źródeł leksykograficznych (w tym kartotek słownikowych oraz z korpusów diachronicznych i współczesnych).

Przedstawiony do oceny cykl ma bardzo dużą wartość dokumentacyjną i z całą pewnością poszerza w sposób znaczący wiedzę historycznojęzykową. Habilitantka doskonale radzi sobie z gromadzeniem i opisem materiału leksykalnego oraz z formułowaniem wniosków badawczych, chociaż należy żałować, że wnioski dotyczące rozwoju całej kategorii intensyfikatorów nie zostały zebrane w jednym miejscu. W zasadzie najwięcej elementów podsumowujących przeprowadzone analizy znalazło się w zakończeniu współautorskiej książki, gdzie wskazano prawidłowości w kształtowaniu się intensyfikatorów leksykalnych – od przysłowka odprzymiotnikowego, poprzez zmianę jego znaczenia, stopniowe poszerzanie dystrybucji, aż po zerwanie więzi słotwórczej i semantycznej z bazowym przymiotnikiem. W pozostałych artykułach wnioski dotyczą już – co naturalne – jednostek poddanych analizie. Odczuwalny brak pogłębionej refleksji metajęzykowej wynika stąd, że mamy do czynienia z cyklem publikacji, a nie ze zwartą monografią autorską, dlatego poglądy Habilitantki na temat procesu kształtowania się i funkcjonowania w polszczyźnie leksykalnych wykładników intensyfikacji poznajemy wybiórczo.

Dorobek wskazany przez Barbarę Mitrengę jako osiągnięcie naukowe spełnia wymogi ustawowe przede wszystkim ze względu na rozległość i kompletność analiz przeprowadzonych na podstawie zróżnicowanego chronologicznie materiału badawczego. Podkreślić należy, że nie ograniczają się one do przedstawienia rozwoju leksykalno-

semantycznego samych intensyfikatorów, ale również wskazują na liczne konteksty składniowe i stylistyczne w tekstach historycznych oraz współczesnych, a także pokazują zjawisko leksykalizacji tej kategorii na szerszym tle diachronicznym. Można z całą pewnością stwierdzić, że Habilitantka jest wybitną znawczynią kształtowania się intensyfikatorów leksykalnych oraz ich stosowania w polszczyźnie.

Ocena pozostałego opublikowanego dorobku naukowego Habilitantki

Zdecydowana większość dorobku Barbary Mitrengi mieści się w zakresie badań leksykalnych, głównie o charakterze historycznojęzykowym. Na szczególną pochwałę zasługuje monografia *Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne* (Katowice 2014), będąca publikacją podoktorską. Wcześniej rozprawa została wyróżniona nagrodą Rektora Uniwersytetu Śląskiego za najlepszą pracę doktorską. Już tutaj ujawniła się pasja Autorki do prowadzenia dogłębnych, bogato udokumentowanych leksykalnych analiz diachronicznych. Tematyce opisanej w książce poświęciła też kilka artykułów wydanych przed i tuż po obronie doktorskiej (2010 r.). Oprócz tekstów składających się na omówiony już cykl będący podstawą postępowania habilitacyjnego, pod doktoracie opublikowała jeszcze 11 artykułów / rozdziałów autorskich i jeden współautorski. Należy zwrócić uwagę, że część artykułów zamieściła w wysoko punktowanych czasopismach polskich i zagranicznych. Poszerzyła także zakres swoich zainteresowań o problematykę onomastyczną, zorientowaną historycznie. Dwa artykuły poświęciła toponimom, koncentrując się na wskazaniu śladów historii osadniczej w obecnych dzisiaj polskich nazwach miejscowych. W osobnym studium zajęła się opisem nazwisk mieszkańców Górnego Śląska na podstawie ksiąg parafialnych z XIX wieku. Tym samym Habilitantka wpisała się w nurt historycznojęzykowych badań śląskoznawczych, wykazując się też umiejętnościami analizy dialektologicznej. Jej związek z regionem zaznaczył się także uczestnictwem w polsko-niemieckim grancie, mającym na celu zbadanie germanizmów we współczesnym etnolekcie śląskim. W ostatnim czasie poszerzyła także zakres swoich zainteresowań o problematykę pragmalingwistyczną, prowadząc w ramach większego zespołu badawczego prace na temat wykorzystania metod cyfrowych, zwłaszcza lingwistyki korpusowej, w badaniach historycznojęzykowych.

Ważną pozycję w dorobku naukowym Barbary Mitrengi zajmuje seria wydawnicza „Linguarum silva”, której była inicjatorką i wieloletnim redaktorem naukowym. Cykl

przeznaczony dla młodych adeptów nauki, wydawany przez osiem lat, stał się rozpoznawalny w polskim środowisku językoznawczym. Dodać trzeba, że publikacje o charakterze monograficznym (każda opatrzona osobnym tytułem) ukazywały się regularnie każdego roku. Docenić należy trud Habilitantki włożony w gromadzenie prac i redagowanie kolejnych tomów, czym przyczyniła się do naukowego rozwoju wielu doktorantów związanych z Instytutem Języka Polskiego UŚ oraz młodych badaczy z innych ośrodków akademickich. B. Mitrenga stała się tym samym przewodnikiem początkujących lingwistów na pierwszym etapie ich naukowej drogi, można zatem ocenić tę jej działalność jako znaczący wkład w rozwój młodej kadry. Osiem publikacji książkowych wydanych pod jej redakcją świadczy dobitnie o dużych kompetencjach merytorycznych i organizacyjnych, a także o samodzielności dr Mitrengi w podejmowaniu niełatwych wyzwań publikacyjnych.

Ocena pozostałych obszarów działalności zawodowej (organizacyjnej, dydaktycznej i popularyzatorskiej)

We wszystkich wymienionych obszarach Barabra Mitrenga jest pracownikiem wyróżniającym się ponad normę. Jej praca dydaktyczna, prowadzona głównie na kierunku filologia polska, jest bardzo wysoko oceniana przez przełożonych i studentów. W ciągu kilkunastu lat prowadziła zajęcia z wielu przedmiotów językoznawczych, jednak jej prawdziwą pasją są przedmioty historycznojęzykowe (fonetyka i morfologia historyczna, język staro-cerkiewno-słowiański). Wykazuje się ogromną pracowitością, pomysłowością w przekazywaniu trudnych treści oraz ponadstandardową współpracą ze studentami, co znajduje wyraz w wysokich ocenach, wyrażanych w studenckich ankietach. Jest bardzo zaangażowana w proces dydaktyczny oraz podejmowanie nowych wyzwań, tworzenie programów i sylabusów. Jej talent dydaktyczny oraz umiejętność pracy w zespole sprawiły, że od września 2019 r. pełni funkcję wicedyrektora kierunku filologia polska na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego.

W zakresie kształcenia młodej kadry największym osiągnięciem Habilitantki jest współpraca z młodymi adeptami nauki w ramach wspomnianego cyklu wydawniczego „Linguarum silva” oraz pełnienie funkcji promotora pomocniczego rozprawy doktorskiej Anny Latusek pt. *Niech i by w historii polszczyzny. Geneza, znaczenie, funkcje* (2016).

W działaniach organizacyjnych jest niezwykle skuteczna i zaangażowana. Na szczególne podkreślenie zasługuje jej udział w organizacji Kongresu Historyków Języka, który odbył się w Katowicach w kwietniu 2016 r. Dr Mitrenga była jednym z głównych, kluczowych dla całego przedsięwzięcia organizatorów, poświęciła jego przygotowaniu mnóstwo czasu i energii, a także wykazała się ogromnym talentem organizacyjnym. Kolejnym przejawem tego talentu jest jej udział w powołaniu w r. 2015 Stowarzyszenia Przyjaciół Instytutu Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego „Via Linguae”, w którym od początku pełni funkcję skarbnika, co wiąże się z koniecznością sporządzania przez nią profesjonalnych sprawozdań finansowych. W ramach stowarzyszenia Habilitantka prowadziła przez kilka lat ożywioną działalność popularyzującą wiedzę o języku w formie wykładów, warsztatów i zajęć w instytucjach oraz w szkołach na terenie województwa śląskiego, a także w Krakowie. W swoich wystąpieniach popularnonaukowych lubi promować wiedzę historycznojęzykową, szczególnie z zakresu etymologii, co spotyka się zawsze z dużym zainteresowaniem słuchaczy. Współpracuje także z Uniwersytetem Trzeciego Wieku oraz internetową Poradnią Językową Uniwersytetu Śląskiego.

Konkluzja

W przedstawionej recenzji sylwetka dr Barbary Mitrengi rysuje się jednoznacznie pozytywnie. Jej dorobek naukowy jest znaczący i bardzo cenny, ponieważ obejmuje obszary, które wcześniej nie były szerzej badane. Cykl publikacji wskazany jako osiągnięcie naukowe wnosi wiele interesujących spostrzeżeń oraz wyczerpujących analiz materiałowych, czym w sposób istotny poszerza wiedzę z zakresu językoznawstwa diachronicznego. Spełnia tym samym wymóg ustawowy. Oprócz działalności naukowej Habilitantka może się poszczycić imponującym dorobkiem dydaktycznym i popularyzatorskim, a także działaniami organizacyjnymi, które sprawiają, że jest bardzo ważnym pracownikiem Instytutu Językoznawstwa. Biorąc pod uwagę wszystkie te przesłanki będę głosowała za nadaniem Barbarze Mitrendze stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

Miroslawa Finich

Katowice, 24 kwietnia 2020 r.